

Razvoj zgodnjih oblik igralne interakcije med mamo in malčkom: prečna primerjava

MAJA ZUPANČIČ, SAŠA CECIĆ-ERPIČ

POVZETEK

V prispevku prečno primerjava interaktivno igro med mamami in malčki pri igri z igračkami. V študijo je bilo zajetih 44 malčkov in njihovih mam. Glede na starost malčkov so bili pari razdeljeni v 4 starostne skupine: 6, 12, 18 in 24 mesecev. Igro vsakega para s poljubno izbranimi igračkami smo posneli na malčkovem domu. S pomočjo Opazovalne liste za ocenjevanje interaktivnega obnašanja pri igri (Zupančič, 1997) smo analizirali 5 minut interaktivne igre vsakega izmed parov. Na podlagi rezultatov sklepava, da se v odvisnosti od starosti malčkov mamino ogrodno obnašanje do njih med igro ne razlikuje. Pač pa prihaja do starostnih razlik v malčkovem obnašanju do mame, do igrač, v razvojnih ravneh malčkove igre z igračami in v ogrodnem interakcijskem obnašanju para med igro. Kakovostna interpretacija kvantitativnih starostnih razlik kaže na razvoj interaktivnega obnašanja para v smeri vse večje socialno-predmetne usklajenosti in razvojne zapletenosti igre. Na vzorcu parov s starejšimi malčki sva na podlagi kvantitativne analize prepoznali pet interaktivnih igralnih slogov, od katerih je eden pretežno komunikacijsko osredotočen, ostali štirje pa so predmetno osredotočeni. Med slednjimi se pojavlja simbolno reprezentacijski slog, ki kaže na visoko razvojno zapletenost igralnega obnašanja že v drugem letu malčkove starosti.

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF EARLY MOTHER-INFANT INTERACTION DURING PLAY: A CROSS-SECTIONAL COMPARISON

The contribution presents a cross-sectional comparison of interactive play between mothers and infants when playing with free-selected toys. The empirical study is based upon an analysis of play of 44 Slovene infants and their mothers. The dyads were divided into four age groups: 6, 12, 18 and 24 months. The play of each dyad was videorecorded at infants' homes. Using the Observational list for coding interactive playing behaviour (Zupančič, 1997) the first five minutes of interactive play were analysed. The obtained results point to a conclusion that the quality of mothers' frame-behaviour towards the infants during the play does not differ regarding the infants age. But significant age differences regarding the infants' behaviour towards the mothers, towards the toys (including the developmental complexity of play) and age differences in frame-dyad behaviour were found. These age differences reflect an increase in coordination of infants' social activity over objects and an increase of coordination between the two partners. Five patterns of interactive play were further identified on the sample of older infants. One of them was predominantly communication-oriented while

others were mainly object-oriented. A symbolic representation pattern as an object-oriented one shows that a higher level complexity of playing interaction appears already in the second year of infant's life.

UVOD

Socialna interakcija je proces, v katerem obnašanje enega posameznika deluje kot dražljaj za obnašanje drugega in obratno (Reber, 1985). Gre torej za vzajemno delovanje vsaj dveh oseb, ki sta med seboj v komunikacijskem odnosu. Za slednjega pa morata biti izpolnjena dva pogoja. Oba se zavedata prisotnosti drug drugega in tega, da delujeta drug na drugega. Nedvomno se celotni človekov psihični razvoj odvija v kontekstu socialne interakcije. Ker je ta interakcija tako pomembna, se razvojni psihologi sprašujemo, kako se oblikujejo in razvijajo prve diadne interakcije med otrokom in njegovim primarnim skrbnikom, kakšne so njihove značilnosti in kako interaktivna partnerja vzajemno vplivata na dejanja drugega. Na ta temeljna vprašanja odgovarjata dve razvojnopsihološki teoriji. Prva zagovarja stališče, da oba partnerja (skrbnik in otrok) že v prvih mesecih otrokovega življenja enakovredno vplivata na čas pojavljanja in potek medosebnih dogodkov v diadi. Druga pa zagovarja stališče, da zgodnje diadne interakcije nadzoruje predvsem odrasli, in sicer tako, da vključuje svoje odzive v otrokovo obnašanje, ki je sprva asocialno.

Zagovorniki prve teorije dokazujejo, da je interakcija med dojenčkom in materjo gladka in usklajena (Lieven, 1978; Trevarthen, 1969), saj partnerja zaporedno prevzemata dejavnosti (angl. turn-taking, v nadaljevanju ZPD), in da dojenčki že v prvih mesecih življenja dejavno nadzorujejo diadno interakcijo. To jim omogoča njihova občutljivost za dekodiranje čustvenih izrazov partnerja in zmožnost za usklajevanje slušnih ter vidnih dražljajev, ki jih partner producira v interakciji. Dojenčki ljudi zaznavajo kot socialna bitja in nanje sozvočno odgovarjajo. Trevarthen (1969) dokazuje, da ima dojenček prirojeno sposobnost komuniciranja. Na podlagi njegove dejavnosti, ki je usklajena s partnerjevo (mamino), avtor sklepa, da je dojenčkova dejavnost v interakciji namerna, da jo usmerja zavestno (subjektivnost) ter da je sposoben prilagoditi lastno namerno dejavnost subjektivnosti partnerja (intersubjektivnost). Zaradi tega avtor meni, da imajo že dojenčki izoblikovano neko rudimentarno teorijo uma (angl. theory of mind). Ob natančni analizi videoposnetkov interaktivnega obnašanja med dojenčki in njihovimi mamami je opazil niz gibov rok in obraznih izrazov pri dojenčkih, ki so zelo podobni gibom in izrazom odraslih med konverzacijo. Taki gibi in izrazi so predhodniki artikulacije, pojavljajo pa se le, kadar sta mama in dojenček v intenzivni "iz oči v oči" interakciji (angl. face-to-face interaction). Dojenček naj bi s takim obnašanjem izražal namero po govorjenju. Res je, da imajo dojenčki enako obrazno mišičevje in mišičevje rok kot odrasli ter zato z njim ne morejo storiti ničesar drugega kot odrasli. To dejstvo pa ne daje odgovora na vprašanje, zakaj se dojenčkov pred-govor pojavlja v prav določenih okoliščinah, to je v interakciji "iz oči v oči". Če se mama med to izmenjavo ne odziva, dojenček na vse načine ponovno poskuša pridobiti njeno sodelovanje (Murray in Trevarthen, 1985). Taki poskusi kažejo na dojenčkovo namero, da bi ponovno vzpostavil komunikacijo.

Alternativne razlage ne izključujejo možnosti, da dojenček v prisotnosti partnerja (mame) naključno vokalizira ali izraža čustva, zlasti pa ne tega, da se sekvenca interaktivnih dogodkov odvija na opisani način predvsem zaradi maminih socialnih spretnosti. Mednje sodi vključevanje njene vokalizacije, obraznih izrazov in drugih njenih dejanj v dojenčkova dejanja. Ker je glavna značilnost socialne interakcije peri-

odična izmenjava dejanj med partnerjema, so se raziskave zgodnje interakcije usmerjale predvsem na opazovanje ZPD med partnerjema. Brazelton (1979) meni, da je pomemben dejavnik interakcije med partnerjema dojenčkov temeljni ritem sesanja. Sekvenca dejavnost - premor se najprej pojavi v kontekstu sesanja in ustvarja strukturo obojestranske pripravljenosti za interakcijo. Kaye in Brazelton (Bremner, 1994) navajata, da si mama razlaga dojenčkove premore ob sesanju kot znak, da vstopa v interakcijo: dojenčka začne zibati, začenja z dejavnostjo "iz oči v oči" in vokalizira ali govori. Mama torej začenja interaktivno dejavnost. Dojenčkov naravni ritem sesanja ji predstavlja izhodišče za interakcijo. Enostavnost in rednost tega ritma ji omogočata, da se hitro nauči predvidevati dojenčkovo obnašanje in se nanj primerno odzivati. Njen dosledni odziv pa omogoča dojenčku, da si oblikuje predvidljiv vzorec njenega vedenja (Kaye, 1977). Dojenček torej nima popolnoma pasivne vloge v zgodnjih izmenjavah z mamo. Svoje premore v sesanju namreč podaljšuje, če mama ne uspe odgovoriti nanje. Tako si sčasoma oblikuje pričakovanja, da določeni dogodki zapolnjujejo njegove premore. Brazeltonove ugotovitve (1979) kažejo, da so že novorojenčki do neke mere sposobni nadzorovati lastna stanja in jih vzdrževati na ravni, potrebni za interakcijo. Posebno so pozorni na socialne dražljaje, ki izvirajo iz človekovega obraza in njegovega glasu. Novorojenček torej ima nekatere sposobnosti za komunikacijo, vendar pa je materina spretnost, da usklajuje svoje odzive z njegovimi dejavnostnimi vzorci, tista, ki ustvarja vtis, da se oba enakovredno vključujeta v komunikacijo. Ko v prvi polovici prvega leta življenja prihaja do ZPD v komunikaciji, je gladkost teh zaporedij bolj odvisna od maminih kot od dojenčkovih spretnosti. Tako npr. zaporedje pri prevzemanju vokalne dejavnosti v diadni interakciji pretežno nadzoruje mama, in sicer tako, da svoje besede ali vokale spretno vključuje v dojenčkove premore med vokalizacijo. Dojenčki so sposobni zadržati svojo vokalizacijo zaradi pozornosti na partnerjev govor, ne pa zato, ker bi razumeli pravila ZPD (Schaffer, 1984). Stern, Jaffe, Beebe in Bennett (1975) ugotavljajo, da je sočasna (sodejavna) vokalizacija med mamo in dojenčkom v prvih mesecih njegovega življenja prej pravilo kot izjema. Pojavlja se zlasti med igrano interakcijo. Izmenična vokalizacija je redka in je vezana pretežno na interakcijo "z oči v oči". Ginsburg in Kilbourne (1988) sta potrdila, da med drugim in tretjim mesecem dojenčkove starosti med partnerjema prevladuje sodejavna vokalizacija, vendar jo v naslednjih mesecih začne vse bolj nadomeščati izmenična.

Interakcija med mamo in dojenčkom v prvem letu njegovega življenja ne poteka tako gladko, kot bi lahko sklepali iz gornjega besedila. Usklajevanje med partnerjema v obdobju od tretjega do devetega meseca dojenčkovega življenja pomembno napreduje (Tronick in Cohn, 1989), vendar je tudi po devetem mesecu stopnja zmotnega usklajevanja v interakciji še vedno razmeroma visoka. Ne glede na to, ali ima dojenček prave komunikacijske sposobnosti ali ne, se oblika interakcije med njim in staršem znatno spreminja v prvih dveh letih življenja. Spremembe v diadni interakciji so na eni strani vezane tako na razvoj otrokovih komunikacijskih sposobnosti kot tudi na razvoj drugih področij njegovega delovanja (motorika, fina motorika, spoznavanje). Na drugi strani pa se starši na razvojne spremembe v otrokovem obnašanju odzivajo tako, da spreminjajo svoje obnašanje do njega. Spremembe v otrokovem obnašanju si tolmačijo subjektivno. Od tega tolmačenja pa je odvisno, kako bodo svoje obnašanje prilagodili otrokovemu. Zaradi tega je starševo tolmačenje otrokovega obnašanja pomemben dejavnik razvoja njune medsebojne interakcije (Bremner, 1994).

Schaffer (1984) opisuje pet stopenj razvoja interakcije v prvih dveh letih otrokovega življenja (v prvem letu navadno govorimo o dojenčku, v drugem pa o malčku). V prvih dveh mesecih je dojenčkov prispevek k interakciji s skrbnikom omejen na izražanje njegovega biološkega ritma, na katerega se skrbnik bolj ali manj dosledno

odziva. Znotraj diade otrok-skrbnik oba partnerja razvijata sposobnost predvidevanja tega, kakšen bo vzorec obnašanja drugega. Pospešeni zaznavni razvoj med drugim in četrtem mesecem dojenčku omogoča, da svojo pozornost usmerja bolj na zunanje okolje, zlasti na ljudi. Njegovo očitno iskanje ljudi in vključevanje v stike "iz oči v oči" odrasli obravnavajo kot interakcijo in se zato interaktivno odzivajo. V vokalnih interakcijah se začno pojavljati ZPD. Med petim in sedmim mesecem se zaradi dojenčkove povečane sposobnosti rokovanja s predmeti njegova pozornost premakne od ljudi k neživim predmetom. Starši se na to spremembo odzivajo tako, da interakcijo z dojenčkom oblikujejo v predmetnem kontekstu. Vendar pa dojenček še ne zmore uskladiti svoje pozornosti, ki jo usmerja na predmete, s pozornostjo, ki jo usmerja na osebe. Zato se ne more vključevati v socialno dejavnost s predmeti. V tem obdobju se vzpostavljanje skupne pozornosti (angl. joint attention) na predmet šele začneja. Odrasli so tisti, ki vzdržujejo socialno interakcijo tako, da vključujejo svoje odzive v dojenčkove neusklajene premike pozornosti. Med osmim in šestnajstim mesecem dojenček in malček postopoma razvijata sposobnost koordinacije med predmetno in socialno dejavnostjo, ki privede do reorganizacije njunih socialnih spoznanj. Zaradi tega se začneta vključevati v socialno interakcijo s predmeti. To je razvidno iz njunega obnašanja, s katerim se prostovoljno vključujeta v izkušnje, ki si jih lahko delita skupaj s partnerjem (angl. shared experiences) (Trevvarthen in Hubley, 1978). Socialno interakcijo začneta razumevati kot usklajeno sekvenco dejanj, v kateri ima vsak od partnerjev dejavno vlogo pri ustvarjanju njenega izhoda, ki ga oba partnerja lahko napovedujeta. Razumeta, da se vloge v interakciji izmenjujejo, da njuna dejanja drugim nekaj povedo in da s svojimi odzivi lahko vplivata na obnašanje drugih. Zaradi tega postaja interakcija vedno bolj simetrična. Šele v drugem letu življenja malček postane bolj ali manj enakovreden partner v diadi. Od približno osemnajstega meseca naprej se interakcija začne odvijati v kontekstu simbolične reprezentacije. Vse manj se veže na predmete "tu in sedaj". Malček razvije sposobnost refleksije o lastnem obnašanju in o obnašanju partnerja v interakciji. Posledici takega razvoja sta hiter porast besedne komunikacije in malčkovo intenzivnejše načrtovanje interaktivnega obnašanja.

Ne glede na svojo starost otrok v interakcijah s starši pridobiva izvirne podatke o drugih ljudeh in o primernem delovanju v posameznih položajih in s posameznimi predmeti. Starševi čustveni znaki mu povedo, kako bi se moral počutiti glede določenega dogodka, osebe ali predmeta (Bretherton, 1992) in kako naj v tem kontekstu deluje. To dogajanje, ki se pojavi v desetem mesecu dojenčkove starosti, imenujemo socialno sklicevanje (angl. social referencing). V tem procesu dojenček uporablja tolmačenje partnerja o določenem položaju, predmetu ipd., da bi z njegovo pomočjo razvil lastno tolmačenje (Feinman, 1992). Tolmačenje lahko odrasli izraža s čustvenimi znaki ali pa s stvarnim delovanjem na predmete. Starševo delovanje na predmet služi otroku (tako dojenčku kot malčku) kot neposredni model za posnemanje dejavnosti in tako otrok v socialni interakciji dobiva podatke o tem, kako se predmeti uporabljajo (Hofsten in Siddiqui, 1993). Odrasli v interakciji z otrokom analizira predmete in dejavnosti, npr. razčleni sestavljeni predmet na njegove dele, označuje predmete, jih kategorizira, poenostavlja dejavnosti s predmeti tako, da dela primerjave med tekočo dejavnostjo in tisto, ki jo otrok že obvlada (Rogoff, 1990). Taka dejavnost otroku zagotavlja okvir, znotraj katerega lahko organizira svoje zaznavanje in razumevanje sveta (Lock, Service, Brito in Chandler, 1989), poleg tega pa povečuje verjetnost njegovega uspeha pri novih dejavnostih z uporabo že razvitih spretnosti (Rogoff, 1990). Odrasli z različnimi dejavnostmi strukturirajo interakcijo z otrokom tako, da mu priskrbijo oporo ali podstavo za tolmačenje (angl. scaffolding) trenutnega položaja ali dogajanja. Na prvi pogled se zdi, kot da odrasli otroku strukturira togi okvir delovanja, na katerega slednji veže svoje

kognitivne strukture. Vendar ni tako, kajti oba partnerja imata v interakciji svoje lastne cilje in oba se socialno sklicujeta drug na drugega z namenom, da bi se pogodila o neki dejavnosti. Tudi odrasli si tolmači otrokove čustvene in dejavnostne znake kot pokazatelje njegovega tolmačenja situacije in mu prilagaja svoja tolmačenja (Rogoff, Mistry, Radziszewska in Germond, 1992).

Vandelova in Wilsonova (1987) navajata, da mama izraža svojo dejavno vlogo v igralnih interakcijah s 6- do 9-mesečnimi dojenčki tako, da jim omogoča ZPD v kontekstu socialno in predmetno usmerjenega obnašanja. Mama sekvence interakcijske dejavnosti strukturira tako, da se kontingentno socialno odziva na dojenčkova socialna in predmetna dejanja. Takšno odzivanje mame spodbuja razvoj dojenčkovih interaktivnih spretnosti, varne navezanosti nanjo (Vandel in Wilson, 1987), govora (Bruner, 1983), čustvene regulacije, predmetnih spretnosti (Bakeman in Adamson, 1984; Hodapp, Goldfield in Boyatzis, 1984) in razvoj simbolične igre v drugem letu malčkovega življenja (Fiese, 1990). Zgodnja simbolična igra se najprej pojavi v socialni interakciji z izkušenim odraslim in predstavlja medosebni dosežek v malčkovem spoznavnem razvoju, kajti višji mentalni procesi se najprej pojavijo na medindividualni (socialni) ravni in šele kasneje na znotrajpsihološki (individualni) (Vigotski, 1978). Podpora bolj izkušenega igralnega partnerja malčku zagotavlja optimalno situacijo, v kateri je sposoben delovati nad ravno svojih sposobnosti. Vodi ga v območje njegovega približujočega razvoja (OPR) (rus. zona bližajšega razvitiya). To pa ne pomeni, da kakršna koli interakcija s sposobnejšim soigralcem vodi malčka v OPR. Da bi to dosegel, mora partner strukturirati igralno situacijo, zagotoviti igralni material, predlagati, demonstrirati, se dejavno vključevati v pretvarjanje in usklajevati interakcijo (Farver in Wimbarti, 1995; Youngblade in Dunn, 1995). Po drugi strani lahko partner zavira malčkove zgodnje poskuse pretvarjanja v igri, zlasti s svojo motečnostjo, preusmerjanjem dejavnosti in z neusklajenim spraševanjem (Youngblade in Dunn, 1995; Fiese, 1990). Fiesejeva (1990) je na vzorcu 15- do 24-mesečnih malčkov ponovno dokazala, da je malčkova igra s predmeti spoznavno bolj zapletena (simbolična), če se le-ta igra z mamo, kot v primeru, če se z istimi predmeti igra sam. V interakcijskih položajih se količina malčkove simbolične igre podvoji v primerjavi s položaji, v katerih se malček igra sam. Ker na podlagi korelacijskih študij ne moremo vedeti, ali ZPD nastopa prej kot simbolična igra ali pa simbolična igra povečuje ZPD, je avtorica na podlagi sekvenčne analize določila naravo te zveze. Ugotovila je, da socialna interakcija spodbuja simbolično igro, ne pa obratno. Interakcijska recipročnost (ZPD) v večini primerov nastopa pred reprezentacijskimi igralnimi dejanji, torej deluje kot sprožilec za simbolične oblike igralnih dejanj pri malčkih. Deljena odgovornost, skupna naloga in ZPD so interakcijski pogoji, pod katerimi bo malček z največjo verjetnostjo optimalno pokazal svoje spoznavne, predmetne in socialne sposobnosti.

Z izjemo negovalnih dejavnosti prihaja do diadnih interakcij med malčki in skrbniki najpogosteje pri igri z igračami (Caldera, Huston in O'Brien, 1989). V pričujoči študiji sva se zato osredotočili na ugotavljanje starostnih sprememb v interakcijah med mamo in otrokom pri igri z igračami. Da bi sledili spremembam v zgodnjih interakcijskih dejavnostih s predmeti, sva primerjali skupine otrok med šestim in štirindvajsetim mesecem starosti. Šele okoli šestega meseca starosti se namreč dojenčkova pozornost in dejavnost močneje premakneta od oseb na predmete. V drugi polovici drugega leta starosti pa se pojavljajo socialne interakcije v okviru reprezentacijskega delovanja na predmete, pa tudi jasni znaki sekundarne intersubjektivnosti v igri. Malček uporablja govor za oblikovanje skupne reference na predmete ali na odsotne osebe v igralni interakciji s partnerjem (Goencue, 1993). V tem obdobju se torej zgodijo najhitrejša spremembe v otrokovem socialno-predmetnem delovanju. Na eksploratorni

ravni sva ugotavljali, kako se mame obnašajo do različno starih dojenčkov in malčkov pri igri z igračkami, kako se obnašajo različno stari malčki do njih in do igrač ter kako se obnašajo diade različno starih malčkov in njihovih mam z vidika čustvenega odnosa med partnerjema, besedne in nebesedne recipročnosti ter socialnega usklajevanja. Pri tem sva upoštevali vsa obnašanja obeh partnerjev, ki po ugotovitvah novejših študij o dojenčkih in malčkih pomembno prispevajo h kvaliteti igralne interakcije med mamo in otrokom, pa tudi obnašanja, ki smo jih nedvoumno opazili v pilotski študiji na slovenskih malčkih (Zupančič, 1996). Tako k načinu sodelovanja med partnerjema v igralni interakciji pomembno prispevajo mamina odzivnost, občutljivost, malčkova raven dejavnosti (Lock in dr., 1989), njegov spol (Zupančič in CeciĆ-Erpič, 1997a; Lock, in dr., 1989), mamina čustvena dostopnost, spretnost motiviranja malčka za igro, zagotavljanje podlage za tolmačenje njegove kognitivne dejavnosti v igri, zainteresiranost in iznajdljivost pri vodenju malčkovega obnašanja, usmerjanje njegove pozornosti na predmete (Silven, Vienola in Halonen, 1995), nadzor malčka (neusklajeno usmerjanje), mamina sproščenost, njena usmerjenost na malčka in na okolico, prijaznost in toplina, namenjena malčku (Toth in Gervai, 1995). V prečni primerjavi sva se osredotočili na starostne spremembe v (a) ogrodnem interakcijskem obnašanju, ki ga oblikujeta oba partnerja recipročno; (b) kvaliteti maminega obnašanja v odnosu do malčka med igralno interakcijo; (c) kvaliteti malčkovega obnašanja v odnosu do mame; (d) kvaliteti malčkovega obnašanja do igrač (predmetov); (e) kognitivnih in socialnih ravneh malčkove igre s predmeti.

Na podlagi niza opazovanih obnašanj obeh partnerjev in diade sva dalje ugotavljali, iz katerih specifičnih obnašanj med interaktivno igro je razvidno, da malčkova dejavnost in diadna interakcija z njegovo starostjo postajata vse bolj socialno in predmetno usklajeni. Predpostavljali sva tudi, da se bodo v prečni primerjavi mamine predmetne dejavnosti v igralni interakciji pokazale pomembne razlike z ozirom na starost malčka, njeno ogrodnost obnašanje do malčka pa se glede na njegovo starost ne bo razlikovalo. Slednja predpostavka izhaja iz ugotovitev Locka in sodelavcev (1989), ki so z uporabo prečne in vzdolžne metode dokazali, da ima mama vsaj v najzgodnejšem obdobju otrokovega življenja vodilno vlogo pri oblikovanju interakcijskega sloga. Znotraj tega sloga se sicer vključuje v starostno primerne sposobnosti in namere svojega malčka, vendar s svojim stabilnim obnašanjem in pripisovanji daje oporo igralnemu kontekstu. Igralni kontekst pa je tisti, v katerem malček interakcijsko oblikuje svoje zgodnje izkušnje o socialnem in predmetnem delovanju ter njunem usklajevanju. Lock in sodelavci (1989) so med diadami angleških mam in njihovih 2 do 18-mesečnih otrok identificirali dva diadna interakcijska sloga, ki sta v času enoletnega opazovanja ostala stabilna. To sta bila komunikacijski in predmetno osredotočeni slog. Na podlagi tega sva se spraševali, ali morda obstaja celo več specifičnih interakcijskih slogov. Zato sva iz sklopa opazovanih spremenljivk ugotavljali, kako se opazovana obnašanja v interakcijski igri med seboj povezujejo.

METODA

■ Vzorec

Na podlagi pisnega soglasja staršev je v raziskavi sodelovalo 44 slovenskih dojenčkov in malčkov (v nadaljevanju bova za dojenčke in malčke uporabili skupni izraz malčki) ter njihovih mam. 34 jih živi v Ljubljani ali v okolici, 10 pa v drugih slovenskih mestih. Vsi malčki so se rodili donošeni, njihov povprečni razvojni količnik, ki smo ga ugotavljali z Brunet-Lezine testom, pa je bil visoko povprečen (Zupančič,

1996). Starostno strukturo vzorca prikazuje naslednja tabela:

Starost v mesecih	Numerus
6	12
12	12
18	9
24	11

V vsaki starostni skupini so bili malčki proporcionalno zastopani po spolu in izobrazbi staršev. Sodelovali so le malčki staršev s srednjo in višjo izobrazbo. Razlike po spolu, izobrazbi staršev in razvojnem količniku znotraj štirih starostnih skupin niso statistično pomembne (Zupančič, 1997).

■ Merski pripomočki in gradiva

(a) Opazovalna lista za ocenjevanje interaktivnega obnašanja med mamo in malčkom pri igri s predmeti (Zupančič, 1996). Lista vsebuje 16 postavk, vezanih na ogrodno mamino obnašanje do otroka (npr. občutljiva, zgovorna, spodbuja) in do predmetov (npr. osredotočena na igro, zainteresirana za igro z malčkom, pojasnjuje igralni kontekst); 7 postavk, vezanih na ogrodno obnašanje diade (npr. gladka interakcija, vzajemno odzivanje, očesni stik); 9 postavk, vezanih na malčkovo ogrodno obnašanje do mame (npr. gleda mamo, čustveno izrazen do mame, socialni govor); 18 postavk, vezanih na malčkovo obnašanje do predmetov (npr. vokalizira z igračo, sam dejavno vztraja z igračo, pozoren na detajle igračice); postavko telesni vidik, ki zajema 9 različnih položajev telesa ob izvajanju igralnih dejanj v interakciji (npr. stoji, kleči, hodi); postavke, vezane na otrokove kognitivne (funkcijska, neposredna imitacija, simbolična, konstrukcijska, dojemalna igra) in socialne oblike igralne dejavnosti (brez udeležbe, opazovalna, opazovalna z vključitvijo, kontaktna, osamljena, asociativna). 43 postavk se ocenjuje na petstopenjskih lestvicah intenzivnosti ali pogostnosti pojavljanja posameznega obnašanja v določenem časovnem intervalu. Postavka "Mama je topla - hladna" se na primer ocenjuje v vsakem časovnem intervalu z ocenami od 1 do 5. Ocena 1 v tem primeru pomeni, da je mama zelo topla do malčka: čustveno se usklajuje z njim, nikoli ga ne zavrne, veseli se dejavnosti, ki jih izvaja skupaj z malčkom, kontinuirano se odziva nanj v čustveno pozitivnem tonu, ni zadržana glede vzpostavljanja prostorske bližine z malčkom ter telesnega in očesnega stika z njim. Ocena 5 se v tem primer nahaja na nasprotnem polu: mama do malčka izraža negativna čustva, zavrača kakršno koli bližino z njim (prostorska razdalja med njo in malčkom je velika, mama se izogiba telesnemu in očesnemu stiku z njim), odklanja ali ignorira malčkove pobude, je toga in samozadostna, prisotna je le fizično. 28 postavk se ocenjuje le glede na prisotnost posameznega obnašanja v časovnem intervalu. Taki sta na primer postavki "Malček je osredotočen na mamo" (malček neposredno opazuje mamo, išče le telesni stik z njo ali pa komunikacijo z njo izven igralnega okvira) in "Neposredna imitacija" (malček po premoru do treh sekund ponovi dejanje, ki ga je pravkar izvedla mama). Vse postavke se ocenjujejo v skladu s priročnikom (Zupančič, Gril, Ceci in Puklek, 1997, v tisku). Srednja zanesljivost celotne ocenjevalne liste ob dveh zaporednih opazovanjih različnih treniranih ocenjevalk v polletnem intervalu je primerna in znaša: Kappa=0.75, Kendallov Tau b=0.85 (Zupančič in Ceci-Erpič, 1997a).

(b) Priročnik za vrednotenje malčkove samostojne in interaktivne igre z odraslim (Zupančič in dr., 1997, v pripravi). Za vsako oceno na vsaki izmed 71-ih postavk so natančno navedena vsa obnašanja, ki sodijo pod posamezne ocene.

(c) Poljubno izbrane igrače, ki so jih malčki imeli doma.

■ Postopek

Vsakega malčka posebej smo posneli na njegovem domu med interaktivno igro z njegovo mamo. Mama je dobila navodilo, naj se z malčkom igra tako kot to običajno dela, ko sta sama. Pri tem naj uporablja tiste igrače, s katerimi se z malčkom najraje igrata, igrače pa lahko poljubno menjata. Glede izbire igrač sva se odločili za poljubno in najbolj priljubljeno igračo zaradi tega, ker sva menili, da z ustvarjanjem vsakdanjega igralnega konteksta primerneje odgovarjava na zastavljeno raziskovalno vprašanje kot s strogim nadzorom kvalitete igrače, ki sicer močno vpliva na kognitivno raven malčkove igre (Zupančič in CeciĆ-Erpič, 1997b). Snemanje malčkove igre z mamo je opravilo šest različnih snemalcev, ki so snemali v paru z dvema kamerama. Eden je snemal malčka, drugi pa mamo, tako da je bila na obeh posnetkih v snemalnem polju vidna diada. Z vsako diado smo posneli 10 minut interaktivne igre, analizirali pa smo le prvih pet minut. Snemati smo začeli takoj, ko se je diada začela igrati.

Analizo videoposnetkov smo opravile štiri predhodno trenirane opazovalke z uporabo zgoraj navedenih pripomočkov. Interaktivno igro vsake diade sva sočasno ocenjevali po dve ocenjevalki s pomočjo priročnika. Obnašanje, vključeno pod vsako postavko v opazovalni listi, smo ocenjevale na podlagi soglasja v desetih 30-sekundnih časovnih intervalih. Tako smo za vsako diado na vsaki postavki dobile po 10 frekvenc, razporejenih po posameznih ocenah. Mamino obnašanje smo ocenile na podlagi videoposnetka, ki je bil osredotočen na snemanje mame, diadno in otrokovo obnašanje pa iz posnetka, ki je bil osredotočen na snemanje malčka.

Da bi lahko izvajali statistične analize, sva frekvence na posameznih ocenah za posamezne postavke pretvorili v kompozitne skore. Rezultati temeljijo na izračunih enosmerne analize variance ter klastrske analize.

REZULTATI IN RAZPRAVA

Starostne razlike na kompozitnih skorih za posamezne postavke sva ugotavljali z enosmerno analizo variance. Za enosmerni postopek sva se odločili zato, ker predhodne analize obnašanja po ostalih dveh spremenljivkah, ki smo ju upoštevali pri sestavi vzorca (spolu malčka in izobrazbi staršev), niso pokazale statistično pomembnih razlik v interaktivnem obnašanju. Natančneje povedano, te razlike so se pojavile izjemoma na tistih postavkah, na katerih starostne razlike niso dosegle ravni statistične pomembnosti (Zupančič in CeciĆ-Erpič, 1997a). Te ugotovitve sicer ne izključujejo morebitnega interakcijskega učinka med dvema neodvisnima spremenljivkama, vendar pa interakcijski učinki ne bi bistveno prispevali k splošni razlagi starostnih razlik.

Tabela 1: Prikaz interaktivnega obnašanja mame in pomembnosti razlik v njenem obnašanju glede na malčkovo starost

	6 mes	12 mes	18 mes	24 mes		
Postavke	x (SD)	x (SD)	x (SD)	x (SD)	F (df=3,40)	p
Prijazen govor	37,50 (9,46)	38,42 (9,03)	41,00 (6,52)	35,36 (7,51)	0,777	0,514
Topla	39,42 (6,14)	37,08 (6,42)	36,78 (4,74)	34,18 (5,38)	1,573	0,211
Zainteresirana za igro z malčkom	42,42 (7,86)	41,83 (8,19)	44,56 (8,31)	43,55 (6,80)	0,249	0,861
Občutljiva	34,67 (10,00)	37,33 (9,03)	45,11 (7,74)	40,36 (9,77)	2,391	0,083
Sproščena	37,33 (9,66)	35,00 (7,40)	43,22 (8,87)	42,64 (7,90)	2,447	0,078
Ne moti malčka pri igri	39,25 (9,53)	41,67 (7,76)	47,89 (2,80)	46,18 (8,45)	2,785	0,053
Zgovorna	35,58 (11,24)	38,92 (7,37)	40,44 (9,50)	38,64 (8,74)	0,521	0,671
Nekritična	9,92 (12,69)	7,08 (6,17)	10,78 (6,80)	10,09 (6,61)	0,400	0,754
Vključuje se v igro	39,58 (9,58)	35,67 (12,57)	38,22 (14,72)	37,73 (12,31)	0,210	0,889
Spodbuja	32,83 (8,96)	37,17 (7,58)	40,00 (10,94)	39,09 (9,02)	1,370	0,266
Čustveno izrazna	28,17 (9,82)	27,17 (5,75)	21,00 (9,31)	24,64 (6,82)	1,505	0,206
Pojasnjuje	21,58 (9,80)	23,58 (9,59)	23,78 (7,40)	24,09 (7,04)	0,199	0,896
Osredotočena na malčka	7,50 (1,83)	5,67 (2,77)	3,44 (3,32)	3,45 (1,81)	6,994	0,001
Osredotočena na igro	6,83 (2,44)	6,83 (2,92)	8,78 (2,95)	7,64 (3,04)	1,052	0,380
Osredotočena na sebe	0,58 (1,44)	0,33 (0,89)	0,00 (0,00)	0,09 (0,30)	0,917	0,441
Osredotočena na kamero	0,50 (1,68)	0,58 (1,24)	0,00 (0,00)	0,45 (0,69)	0,725	0,543
Osredotočena na drugo	0,33 (0,78)	1,00 (1,86)	0,00 (0,00)	1,09 (2,30)	1,176	0,331

Odgovor na vprašanje, kakšno je mamino obnašanje v igralni interakciji z malčkom, dobimo tako, da aritmetične sredine posameznih postavk njenega obnašanja primerjamo z odgovarjajočimi ocenami v priročniku (Zupančič in dr., v pripravi). Iz standardnih deviacij pa je razvidno, da obstajajo v obnašanju mam precejšnje med-individualne razlike.

Mame pri interaktivni igri z igračami ne glede na malčkovo starost z njim govorijo z rahlo razgibanim glasom v čustveno pozitivni smeri. Blago poudarjena intonacija njihovega glasu je skladna z drugimi izrazi pozitivnih čustev do malčka. Do njega izražajo naklonjenost (spontana in blaga pozitivna čustva) in čustveno podporo. Osredotočene so na skupno igralno dejavnost z malčkom in se le občasno odvrnejo iz

skupne pozornosti. V več kot polovici merjenih intervalov se povratno odzivajo na malčkovno dejavnost v usklajeni smeri (prepoznajo njegove namere) ali njegovo dejavnost modelirajo tako, da jim malček sledi brez opaznih znakov presenečenja in zastoja. Do neusklajenosti med partnerjema, ki je mama ne more popraviti, prihaja znotraj merjenih časovnih intervalov največ dvakrat, občasno (več kot dvakrat) pa prihaja do neusklajenosti med njunimi odzivi, ki jih mama uspešno popravi. Mame se pri igri z malčkom obnašajo (rokovanje z igračami, besedna in nebesedna komunikacija) spontano in nezadržano. Do rahle nelagodnosti, izražene v njihovi telesni drži, do prekinitve in neusklajenosti njihovih gibov z igralnim kontekstom prihaja le občasno. Mame med igro ne motijo starejših malčkov (18 in 24 mesecev) in je ne nadzorujejo, temveč jo sozvočno usmerjajo z malčkovimi namerami. Malček takemu usmerjanju gladko sledi. Mlajše malčke (6- in 12-mesečne) pa mame občasno (manj kot v polovici merjenih intervalov) motijo pri igri. Z usmerjanjem malčkove dejavnosti nenadno prekinajo njegovo nedokončano igralno dejanje, četudi prekinitvi sledi pozitiven odziv. Občasno so neodzivne, iz malčkovega obnašanja pa je razvidno, da ga to moti (obrača se k mami in skuša ponovno vzpostaviti komunikacijo). Starostne razlike glede mamine moččnosti razlagava s starostnimi spremembami v malčkovi sposobnosti predmetno-socialnega usklajevanja, saj mame mlajših s svojimi intervencijami ustvarjajo položaje, ki zahtevajo sposobnost takega usklajevanja. Mame malčku govorijo več kot polovico opazovalnega časa ali pa njihov govor v kombinaciji z malčkovim zapolnjuje celotni merjeni interval, pri čemer so premori med njihovim in malčkovim govorjenjem (tudi vokaliziranjem) podaljšani (pribl. 2 sekundi). Večinoma mame ne izražajo nobene kritike do malčka. Občasno malčka upravičeno negativno (njegova destruktivna dejanja) ali pozitivno ovrednotijo (pohvalijo vložen trud, sledenje navodilu in konstruktivna igralna dejanja). Prav tako ga tudi občasno negativno ovrednotijo (so zahtevne, malčkove dejavnosti popravljajo s svojimi zamislimi, ki so daleč nad ravno njegovih sposobnosti). Približno v polovici celotnega opazovalnega časa se dejavno vključujejo v malčkovno igralno dejavnost (besedno ali rokovalno) in so v preostalem času skupaj z njim pozorne na igro ali pa se večino časa dejavno vključujejo v igralno dejavnost in so v preostalem času iz igre izključene. Malčka spodbujajo v več kot polovici opazovalnega časa z vprašanji, z lastnim delovanjem na igračke, s predlogi in s pohvalami. Čustveno so zmerno izrazne do njega. Izrazi njihovih čustev so prepoznavni z vsaj dvema znakoma, a so blagi in zadržani. Približno polovica vsega maminega govora ali motoričnega prikazovanja je namenjena pojasnjevanju igralnega okvira. To pomeni približno tri demonstracije v polminutnem časovnem intervalu. V večini časovnih intervalov so močno osredotočene le na igro, njihova osredotočenost na malčka pa je odvisna od njegove starosti. Izjemoma se osredotočajo na opazovalce, na same sebe ali na dogajanje v svoji okolici. Mame so bolj osredotočene na mlajše malčke, zlasti na 6-mesečne, kot na starejše (18- in 24-mesečne). Razlike v maminem obnašanju do različno starih malčkov so skladne z malčkovimi razvojnimi značilnostmi. Polletni dojenčki se resda zanimajo za predmete v svoji okolici, še vedno pa so zanje pomembnejši socialni dražljaji. Mame te preference prepoznajo zaradi tega, ker se dojenčki bolj kontingentno odzivajo na njihovo neposredno komunikacijo kot na obnašanje, ki jim ga posredujejo skozi igračke. Z malčkovo starostjo pa prihaja do premika njegove pozornosti na predmete in do sposobnosti usklajevanja predmetne s socialno dejavnostjo. Skladno s tem se tudi mame bolj osredotočajo na predmete in se začno na malčka odzivati posredno preko predmetov (v tem primeru preko igrač).

Tabela 2: Prikaz starostnih razlik v ogrodnem obnašanju diade

	6 mes	12 mes	18 mes	24 mes		
Postavke	x (SD)	x (SD)	x (SD)	x (SD)	F (df=3,40)	p
Gladka, lahka interakcija	41,50 (6,05)	38,83 (7,63)	45,56 (5,54)	45,55 (5,72)	3,255	0,031
Vzajemno odzivanje	29,92 (10,02)	30,92 (11,07)	41,33 (5,72)	37,73 (10,30)	3,324	0,029
Telesni stik	22,08 (12,61)	21,33 (11,15)	14,56 (4,64)	18,82 (11,12)	1,018	0,395
Očesni stik	15,25 (5,77)	13,92 (3,63)	14,56 (3,28)	16,18 (6,49)	0,418	0,741
Zadovoljna	38,67 (5,05)	36,00 (7,86)	43,89 (5,71)	40,73 (4,92)	3,145	0,036
Vzajemna glasovna komunikacija	11,50 (2,02)	14,92 (4,87)	21,33 (5,85)	24,27 (4,50)	19,513	0,000
Prevzemanje iniciative	22,17 (10,98)	26,42 (9,00)	26,44 (10,24)	28,82 (9,17)	0,913	0,443

Ne glede na malčkovo starost igralna interakcija med mamami in malčki v povprečju teče gladko v več kot polovici opazovalnega časa. Do neusklajenosti med njima prihaja občasno. Zmotno usklajevanje se znotraj posameznega opazovalnega intervala pojavlja največ do dvakrat. Število zmotnih izmenjav med igralnima partnerjema je v drugem letu malčkove starosti nižje kot v drugi polovici prvega leta. Tako lahko Tronickove in Cohnove ugotovitve (1989), ki dokazujejo, da usklajevanje med partnerjema pomembno napreduje v prvem letu malčkovega življenja, razširimo na drugo leto starosti. Tudi količina vzajemnega odzivanja (glasovno-besednega in nebesednega) med igralnima partnerjema je v drugem letu malčkove starosti pomembno večja (v povprečju se pojavlja v več kot polovici opazovalnega intervala ali ves interval, pri čemer so presledki med ZPD daljši od dveh sekund) kot v drugi polovici prvega leta (približno v polovici opazovalnega časa). Do pogostejšega vzajemnega odzivanja v diadah s starejšimi malčki prihaja delno zaradi pogostejše vzajemne glasovne komunikacije (tudi besedne) med partnerjema. Pomembne starostne razlike v pogostnosti vzajemnih glasovnih izmenjav sledijo linearnemu starostnemu trendu. Take izmenjave se v diadah s 6-mesečnimi malčki pojavljajo izjemoma, v diadah z 12-mesečnimi povprečno enkrat v opazovalnem intervalu, z 18-mesečnimi povprečno trikrat in s 24-mesečnimi malčki več kot trikrat. Tudi v izraženem zadovoljstvu diade med igro so starostne razlike statistično pomembne. Partnerja v diadi izražata svoje zadovoljstvo s pozitivnimi čustvi do drugega, v prostorski bližini, s skupno pozornostjo do igralnih dejanj, z vztrajanjem v skupni igri ali preprosto v sproščenosti in interesu za igro ob zavedanju prisotnosti drugega (na to sklepava iz takojšnjega negativnega odziva enega partnerja, ko se drugi umakne). Navedene starostne razlike lahko pojmuje kot posredne pokazatelje razvoja malčkove primarne in sekundarne intersubjektivnosti, njegovega razvoja govora in vse bolj dejavnega usklajevanja diade v smislu ZPD.

V količini telesnega in očesnega stika med mamami in malčki ni starostno pomembnih razlik. Oba partnerja se v povprečju rahlo in za kratek čas dotakneta največ do trikrat v opazovalni enoti. Sočasni očesni stik med njima je še nekoliko redkejši. Iniciativa za igralno dejavnost je neglede na malčkovo starost v povprečju sicer enakomerno porazdeljena med oba partnerja, vendar so medindividualne razlike na tej postavki precejšnje.

Tabela 3: Prikaz starostnih razlik v malčkovem obnašanju do mame

	6 mes	12 mes	18 mes	24 mes		
Postavke	x (SD)	x (SD)	x (SD)	x (SD)	F (df=3,40)	p
Gleda mamo	16,00 (5,91)	14,25 (3,65)	14,89 (3,02)	17,27 (6,97)	0,724	0,544
Odziva se na mamo	29,58 (10,78)	29,67 (10,76)	41,78 (6,36)	38,27 (10,14)	4,102	0,013
Pozitiven odziv na mamo	31,58 (9,54)	30,00 (12,42)	39,56 (5,32)	37,18 (6,55)	2,584	0,067
Čustveno izraziti	18,58 (7,69)	19,00 (9,14)	21,44 (8,34)	20,55 (5,91)	0,301	0,824
Socialni govor	10,00 (0,00)	10,83 (1,11)	17,33 (8,62)	23,64 (5,97)	19,041	0,000
Socialna vokalizacija	11,92 (2,43)	14,08 (3,73)	11,56 (5,13)	10,73 (1,27)	2,129	0,112
Osredotočen na mamo	1,17 (1,75)	0,17 (0,39)	0,33 (0,71)	0,73 (1,55)	1,452	0,242
Zadovoljen, ko je skupaj z mamo	37,50 (6,82)	34,33 (7,29)	43,67 (4,92)	39,91 (4,61)	4,281	0,010
Približuje se mami	31,67 (3,52)	29,58 (5,07)	32,56 (2,30)	34,91 (7,08)	2,312	0,091

Skupine različno starih malčkov se med seboj ne razlikujejo glede tega, v kolikšni meri gledajo mamo, v kolikšni meri so njihovi odzivi nanjo pozitivni, kako močno so čustveno izrazni do nje, kolikokrat se med igro osredotočajo nanjo, kolikokrat je njihova vokalizacija namenjena njej in v kolikšni meri se ji približujejo. Mamo gledajo le kratek čas (do trije bežni pogledi v merjenem časovnem intervalu), njihovi odzivi nanjo so pretežno pozitivni (manj kot v polovici celotnega opazovalnega časa mami bodisi nasprotujejo bodisi izvajajo dejavnosti v skladu z lastnimi zamislimi, neusklajeno z njenimi pobudami). Do mame so blago čustveno izrazni, kar je razvidno iz nakazanega obraznega izraza in iz rahlo intoniranega glasu. V celotnem opazovalnem času se v povprečju osredotočajo izključno nanjo manj kot enkrat, individualne razlike v tem obnašanju pa so med malčki velike. Odsotnost pomembnih razlik med starostnimi skupinami na tej spremenljivki se pravzaprav ne vklaplja v razvojno teorijo. Meniva, da so taki rezultati posledica pregrobnega ocenjevanja vseh postavk, ki merijo malčkovo osredotočenost. Na teh postavkah namreč beležimo le prisotnost ali odsotnost posamezne osredotočenosti, ne pa tudi njihovega trajanja. Zato je možno, da so bili mlajši malčki dlje časa osredotočeni na mamo kot starejši. Hkrati je iz tabele 4 razvidno, da se mlajši malčki pogostejše osredotočajo na opazovalce kot starejši. Pogostejše zanimanje mlajših malčkov za ljudi v primerjavi s starejšimi je tako kljub navedeni metodološki pomanjkljivosti razvidno.

Starostne razlike v obnašanju malčkov do mame se kažejo v njihovi odzivnosti do nje, v količini njihovega socialnega govora in v njihovem zadovoljstvu med interaktivno igro. Starostni porast v odzivnosti malčkov do mame med igro posredno kaže na razvoj malčkove sposobnosti socialno-predmetnega usklajevanja in na premik od neposredne k posredni komunikaciji z mamo. Ta se vse bolj odvija preko igrač. Enako razlagava starostni porast malčkovega socialnega govora, ki pa je hkrati tudi neposredni pokazatelj razvoja govora. Tudi starostni porast malčkovega zadovoljstva med interaktivno igro z mamo (mamimo prisotnost in dejavnost z zanimanjem spremlja in sprejema ter s so-smernim delovanjem na igrače izraža svojo naklonjenost njenim pobudam) posredno

kaže na njegov razvoj intersubjektivnosti in socialno-predmetnega usklajevanja. To je razvidno tudi iz pomembnosti starostnih razlik na postavki "Kaže interes za igro z mamo" v tabeli 4 (malček vztraja v skupni igralni pozornosti z mamo in išče igralne izkušnje, ki si jih deli z njo).

Tabela 4: Prikaz starostnih razlik v malčkovem obnašanju do igrač in njegove telesne dejavnosti med igro

	6 mes	12 mes	18 mes	24 mes		
Postavke	x (SD)	x (SD)	x (SD)	x (SD)	F (df=3,40)	p
Zainteresiran za igro z mamo	27,50 (12,27)	25,08 (11,00)	38,56 (8,29)	34,64 (8,43)	3,847	0,017
Egocentrični govor	10,00 (0,00)	10,17 (0,39)	13,22 (7,38)	11,91 (1,97)	2,028	0,125
Egocentrična vokalizacija	17,58 (6,79)	16,08 (4,34)	11,33 (4,92)	10,91 (1,22)	5,390	0,003
Osredotočen na igro	8,92 (1,51)	8,42 (2,07)	10,00 (0,00)	9,27 (1,79)	2,328	0,089
Osredotočen na kamero ali opazovalca	3,83 (2,89)	4,92 (3,37)	1,56 (1,51)	2,00 (1,90)	3,956	0,015
Osredotočen na drugo	1,67 (1,50)	1,83 (2,08)	1,78 (1,79)	0,73 (0,79)	1,144	0,343
Izraža čustva do igrač	21,08 (10,67)	21,83 (11,08)	23,78 (8,61)	18,27 (3,72)	0,636	0,596
Glasovna komunikacija z igračo	14,83 (5,89)	16,42 (7,40)	15,00 (6,00)	11,27 (1,42)	1,670	0,189
Besedna komunikacija z igračo	10,00 (0,00)	10,17 (0,58)	11,22 (1,39)	11,09 (1,92)	3,008	0,041
Pozoren na igračo v celoti	31,33 (9,61)	18,50 (7,32)	14,56 (6,27)	14,45 (5,05)	13,317	0,000
Pozoren na dele igrače v kontekstu	10,42 (1,16)	19,33 (6,37)	37,00 (8,28)	32,64 (8,63)	36,605	0,000
Pozoren na posamezne dele igrače	20,08 (8,94)	22,92 (8,84)	21,89 (9,89)	26,36 (9,05)	0,942	0,430
Pozoren na detajle	12,25 (3,70)	10,50 (1,17)	11,11 (1,54)	11,18 (2,40)	1,045	0,383
Z igračo vztraja dejavno sam	27,08 (10,00)	26,42 (8,23)	33,22 (10,00)	30,09 (10,55)	1,055	0,379
Z igračo vztraja dejavno na pobudo	7,08 (5,26)	14,92 (6,39)	23,89 (13,83)	13,00 (8,14)	6,672	0,001
Z igračo vztraja nedejavno sam	12,33 (13,01)	11,08 (5,82)	3,56 (5,03)	14,27 (12,80)	2,074	0,119
Z igračo vztraja nedejavno na pobudo	9,58 (10,33)	6,58 (4,25)	1,56 (2,46)	7,45 (9,41)	1,989	0,131
Konstruktivnost igralnih dejanj	34,25 (4,65)	34,50 (3,83)	45,00 (6,54)	44,00 (12,69)	6,310	0,001
Nedejavni položaj telesa	3,28 (0,31)	3,14 (0,67)	2,82 (1,24)	2,30 (1,23)	2,539	0,070
Dejavni položaj telesa	0,08 (0,29)	1,08 (1,16)	0,96 (1,07)	1,06 (0,84)	3,361	0,028
Manj običajni telesni položaj	0,08 (0,29)	0,78 (0,89)	1,02 (0,77)	1,24 (0,76)	5,716	0,002

Starejši malčki se bolj zanimajo za interaktivno igro z igračami kot mlajši (interes za igro z mamo vključuje le igro z igračami) in bolj dejavno vztrajajo (rokujejo) z igračo na mamino pobudo. Take starostne razlike odražajo malčkove naraščajoče sposobnosti predmetno-socialnega usklajevanja in usvajanje pravil ZPD. Pomembne starostne razlike se pojavljajo še v upadu egocentrične vokalizacije, pozornosti na igračo kot celoto ter v porastu besedne komunikacije z igračo, pozornosti na elemente igrače v kontekstu, konstruktivnosti igralnih dejanj, dejavnih in razvojno zapletenejših telesnih položajev med igro. Med interaktivno igro starejši malčki manj pogosto egocentrično vokalizirajo kot mlajši, sočasno pa bolj pogosto besedno komunicirajo z igračo in z mamo (glej tabelo 3). Te starostne razlike odražajo malčkov kognitivni in govorni razvoj, ki sta med seboj tesno povezana, razvoj predmetne usmerjenosti in simbolične reprezentacije (pogovarjanje z igračami). Starostno pomembni premik od pozornosti na igračo kot celoto k pozornosti na elemente igrače v kontekstu razlagava s splošnim razvojem pozornosti v prvih dveh letih malčkovega življenja. Razvoj poteka od razmeroma razpršene do vse bolj usmerjene pozornosti na predmete in do sposobnosti urejanja posameznih dejanj z igračo v sekvenco. Starejši malčki se z igračami igrajo bolj konstruktivno kot mlajši. Prvi v primerjavi z drugimi izvajajo bolj raznolika dejanja, enaka dejanja ponavljajo z različnimi deli igrače, preizkušajo nove kombinacije igralnih dejanj z enakimi deli igrače, izvajajo zapletenejša finomotorična dejanja, ki temeljijo na razvitejših čutilno-gibalnih shemah, ali pa s pomočjo igrač reprezentirajo preprosta dejanja. Starostne razlike na tem primeru jasno odražajo razvoj čutilno-gibalne inteligentnosti in simboličnih funkcij.

6-mesečni malčki v primerjavi s tremi starejšimi skupinami med igro ne uporabljajo dejavnih telesnih gibov (se ne plazijo, ne hodijo). Z naraščajočo starostjo pa linearno narašča pogostnost motorično zapletenejših telesnih položajev (malčki čepijo, klečijo), kar je nedvomno skladno z zakonitostmi razvoja grobe motorike. Z dejavnimi in zapletenejšimi telesnimi položaji med igro malčki urijo tudi svoje motorične sposobnosti.

Tabela 5: Prikaz starostnih razlik v kognitivnih in socialnih oblikah igre

	6 mes	12 mes	18 mes	24 mes		
Postavke	x (SD)	x (SD)	x (SD)	x (SD)	F (df=3,40)	p
Funkcijska igra	8,83 (1,70)	8,42 (1,62)	4,11 (3,79)	1,82 (1,94)	24,457	0,000
Neposredna imitacija	0,17 (0,39)	0,58 (0,90)	1,44 (1,81)	0,73 (1,79)	1,654	0,192
Simbolična igra	0,00 (0,00)	0,04 (0,10)	0,81 (0,95)	0,90 (1,04)	5,736	0,002
Dojemalna igra	0,10 (0,36)	0,90 (0,92)	2,28 (1,59)	2,48 (1,51)	10,603	0,000
Konstrukcijska igra	0,00 (0,00)	0,17 (0,58)	1,11 (1,69)	2,00 (2,67)	3,793	0,018
Kognitivno zapletena igra	0,05 (0,16)	0,46 (0,41)	1,49 (0,67)	1,73 (0,70)	27,535	0,000
Dejavna socialna igra	0,03 (0,10)	0,56 (0,36)	1,78 (1,13)	1,36 (0,97)	12,469	0,000
Nedejavna socialna igra	2,67 (1,83)	1,54 (1,54)	0,28 (0,36)	1,14 (0,95)	5,787	0,002
Osamljena igra	8,17 (2,59)	7,92 (1,56)	7,67 (2,18)	6,36 (2,46)	1,458	0,240

Funkcijska igra vključuje vse tiste oblike igralnih dejanj, s katerimi malček prakticira svoje čutilno-gibalne sheme na igračah (Zupančič in dr., v pripravi). Te so raziskovanje igrač z usti in rokami, delovanje z igračo ali z delom igrače na drugo igračo ali na sebe, funkciji igrače ustrezno delovanje, postavljanje igrač ali delov igrač v neustrezno zvezo (Belsky in Most, 1981). Starostne razlike v količini funkcijske igre so med malčki visoko statistično pomembne. 6- in 12-mesečni malčki se igrajo funkcijsko v povprečju od osem do devet intervalov od desetih opazovanih, 18-mesečni povprečno v štirih in 24-mesečni povprečno v dveh. Glede na ostale oblike igre je neposredna imitacija razmeroma redka, v njeni pogostnosti pa ni pomembnih starostnih razlik. Neposredna imitativna dejanja so razmeroma točne ponovitve dejanj (nebesednih ali besednih), ki jih otrok zazna v okolju, neposredno po njihovi izvršitvi (Zupančič in dr., v pripravi). Simbolična igralna dejanja so izmed vseh v povprečju najredkejša, pomembno pa razlikujejo med malčki v drugi polovici prvega in v drugem letu starosti. Gre za igralna dejanja, s katerimi malček ob uporabi simboličnih sredstev reprezentira nekaj, kar v njegovem neposrednem okolju ni navzoče ali pa navzočim predmetom spremeni pomen (Zupančič in dr., v pripravi). 6-mesečni malčki tovrstne reprezentacije niso sposobni, med 12-mesečnimi se pojavlja izjemoma, pri 18- in 24- mesečnih pa ta oblika igre (ob precejšnjih medindividualnih razlikah) začne nadomeščati funkcijsko. Simbolična interaktivna igra se začne pojavljati po prvemu letu malčkove starosti zaradi tega, ker v tem obdobju prihaja do razvoja prvih simboličnih funkcij. Prav igralno dejanje pa zaradi svoje okrnjenosti (manjka mu namreč posledica) in notranje motivacije malčku nudi optimalni kontekst za izražanje novo razvitih sposobnosti. Starostne razlike v interaktivni simbolični igri potrjujejo Schafferjeve ugotovitve (1984), da se začne interaktivna dejavnost malčka okoli osemnajstega meseca starosti odvijati v kontekstu simbolične reprezentacije. Tudi v količini dojemalne in konstrukcijske igre so starostne razlike med skupinami pomembne. V drugem letu starosti se pogostnost obeh oblik poveča. Dojemalna igra je tista oblika igralnega dejanja, s katero otrok nedvoumno izraža, da dojemla odnose med igračami, med igračami in ljudmi ter odnose med igračo ali funkcijskim dejanjem in besednim simbolom (Zupančič in dr., v pripravi). V to obliko se vključuje tudi najvišja raven funkcijske igre (vzpostavljanje ustreznih zvez med predmeti) po shemi Belskega in Mosta (1981) in prehodna raven od funkcijskih na simbolična igralna dejanja (malčkovo dejanje spominja na reprezentacijsko, vendar v kontekstu za to ni oprijemljivega dokaza). Starostni porast dojemalne igre kaže na razvoj malčkovih kognitivnih sposobnosti (dojemla odnose), govora in besedne komunikacije (poimenuje, kar vidi, daje navodila, sledi navodilom), usklajevanja dejavnosti na igračah s socialno dejavnostjo (igra se skladno z maminimi navodili, njegov socialni govor se veže na igralno dejavnost), na prilagajanje lastne dejavnosti partnerjevi (izvaja dejavnost na pobudo mame, odgovarja na njena vprašanja) in na zavedanje učinkov svojih dejanj na partnerja (daje navodila, sprašuje). Konstrukcijska oblika igre vključuje sestavljanje, tvorjenje, gradnjo neke konstrukcije iz sestavnih delov igrače tako, da sestavljena celota dobi novo kvaliteto (Zupančič in dr., v pripravi). 6-mesečni malčki ne konstruirajo ničesar, 12-mesečni zelo redko, v drugem letu starosti pa se konstrukcijske oblike igre pomembno povečajo. To odraža razvoj malčkovih intelektualnih in finomotoričnih sposobnosti. V skladu z vsem navedenim so tudi starostne razlike na sestavljenem kompozitu "Kognitivno zapletena igra" (simbolična, konstrukcijska in dojemalna igra) visoko statistično pomembne.

Z izjemo osamljene igre sva posamične oblike socialne igre združevali, ker so se le-te pojavljale redko. Iz pomembnega starostnega porasta dejavnih in upada nedejavnih socialnih oblik igre sklepava na malčkov socialni razvoj in na razvoj njegove sposobnosti medosebne in predmetno-socialnega usklajevanja. Dejavna socialna igra vklju-

čuje tri posamične tipe: kontaktno, opazovalno igro z vključitvijo in asociativno igro. Kontaktna igra predstavlja dejavnost, v kateri skuša malček na igriv način s pomočjo igrače vzpostaviti stik s partnerjem. Z igračo izvaja dejanja, usmerjena k partnerju z namenom, da bi z njim vzpostavil neposredno komunikacijo (Zupančič in dr., v pripravi). Opazovalna igra z vključitvijo opisuje malčkova dejanja, v katerih najprej opazuje igralna dejanja partnerja, potem pa se sam usklajeno vključi v njegovo dejavnost, čeprav ne dojema skupnega cilja igralne dejavnosti (Zupančič in dr., v pripravi). Asociativna igra, ki jo je opredelila že Partenova (Papalia in Olds, 1992), pa je igra, v kateri partnerja med seboj komunicirata in vzajemno usmerjata svoje dejavnosti, vendar med njima ni namerne delitve dejavnosti, s katero bi sledila skupnemu cilju. Nedvomno starostni porast dejavnih socialnih igralnih dejanj odraža razvoj malčkove intersubjektivnosti v igri, saj s takimi dejanji prilagaja lastno namerno dejavnost subjektivnosti partnerja in tako načrtuje svoje interaktivno obnašanje. Navedene starostne razlike dodatno potrjuje starostni upad nedejavne socialne igre. V slednjo sodita igra brez udeležbe in opazovalna igra. Oba tipa je opredelila Partenova (Papalia in Olds, 1992). Igra brez udeležbe vključuje malčkovo nedejavno prisotnost v igralni interakciji. Iz njegovega obnašanja je razvidno, da se zaveda prisotnosti partnerja v diadi, vendar ga ne opazuje in se tudi ne igra. V opazovalni obliki igre pa malček opazuje igralne dejavnosti partnerja, z njim občasno komunicira, vendar se v igro ne vključi. Najmlajši malčki večinoma pasivno spremljajo mamino dejavnost z igračami, ker niso sposobni predmetno-socialnega usklajevanja, njihov interes za igrače pa je v primerjavi z interesom za ljudi še razmeroma šibak.

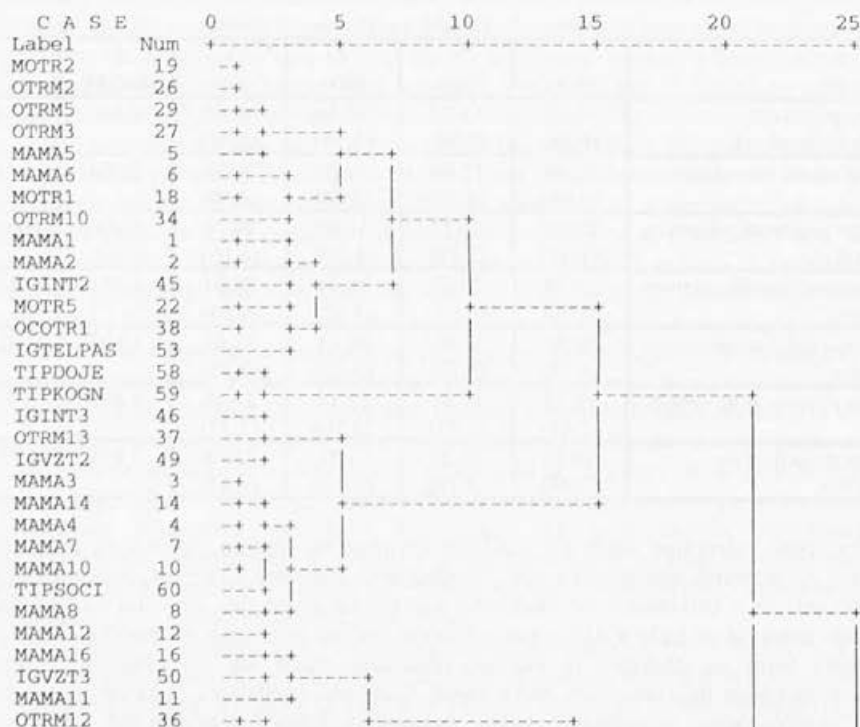
Tabela 6: Prikaz starostnih razlik na sestavljenih kompozitih

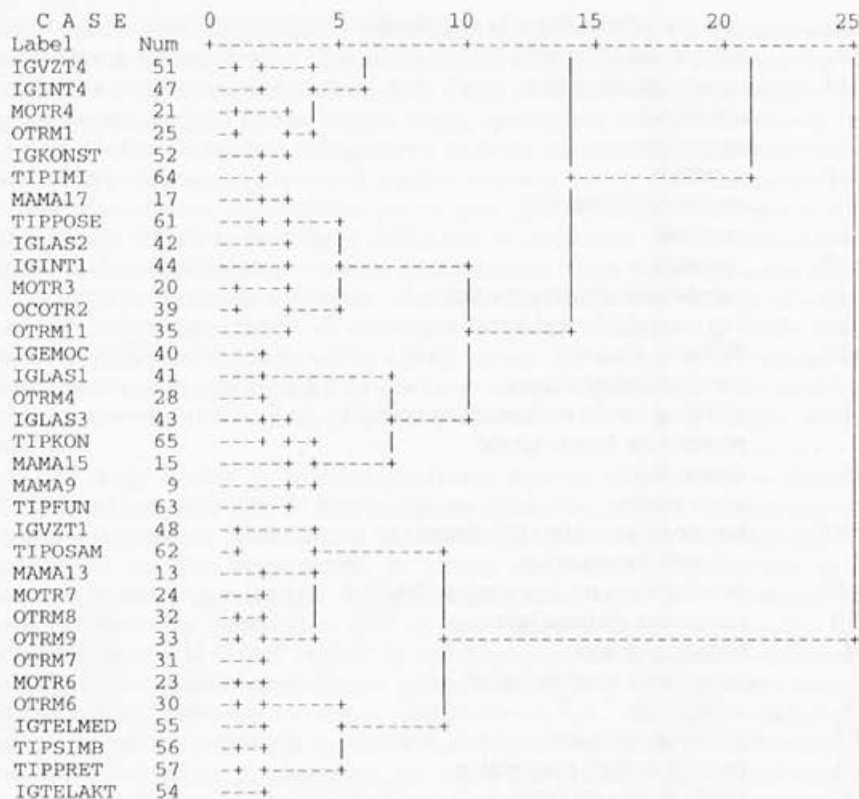
	6 mes	12 mes	18 mes	24 mes		
Kompoziti	x (SD)	x (SD)	x (SD)	x (SD)	F (df=3,40)	p
Mamini pozitivni interakcijski odzivi	35,30 (6,88)	35,80 (5,90)	38,36 (5,34)	36,95 (5,38)	0,530	0,664
Splošna ocena interakcije	26,49 (4,68)	25,99 (4,49)	30,20 (2,24)	30,55 (4,89)	2,984	0,043
Malčkov pozitivni prispevek k interakciji	25,03 (7,93)	23,11 (7,18)	31,00 (4,309)	29,70 (6,06)	3,206	0,033
Količina malčkovih odzivov na mamo	20,74 (5,90)	20,42 (6,04)	26,44 (3,60)	26,04 (4,54)	4,251	0,011
Malčkovo splošno odzivanje na mamo	34,58 (4,75)	31,96 (5,72)	38,11 (3,15)	37,41 (5,26)	3,597	0,022
Celotna pozornost na igrače	18,52 (2,41)	17,81 (2,71)	21,14 (2,36)	21,16 (2,32)	5,493	0,003
Splošna dejavnost do predmetov	19,90 (3,34)	20,22 (3,78)	23,51 (2,57)	22,08 (2,82)	2,854	0,049

Pozitivno odzivanje mam do malčkov (prijaznost, toplina, interes za igro, občutljivost, zgovornost, vpletenost v igro, spodbujanje, čustvena izraznost, pojasnjevanje, nemotečnost) se v odvisnosti od malčkove starosti ne razlikuje. To velja za ogrožno obnašanje mam, ki se kaže v njihovem splošnem načinu odzivanja na malčke. Tega pa ne moreva trditi za strukturo in vsebino obnašanja mam, saj teh obnašanj z uporabljenim merskim instrumentom nisva zajeli. Starostne razlike na sestavljenem kompozitu "Splošna ocena interakcije" (lahka, zadovoljna, telesni in očesni stik, vzajemna

nebesedna in glasovno-besedna komunikacija) kažejo, da je interakcija v drugem letu malčkove starosti v primerjavi z drugo polovico prvega leta bolj socialno in dejavno usklajena. To se odraža tudi v čustvenem razpoloženju obeh partnerjev. Malčki v drugi polovici drugega leta bolj dejavno prispevajo k igralni interakciji kot mlajši malčki, saj je količina njihovih odzivov na mamo pomembno večja (gledajo mamo, se odzivajo nanjo, odzivi so čustveno ugodni, so čustveno izrazni do nje, zainteresirani so za igro z njo, govorijo ali vokalizirajo z njo). Enako velja za malčkove pozitivne prispevke k interakciji (gleda mamo, ugodno se odziva nanjo in je zainteresiran za skupno igro), njegovo splošno odzivanje na mamo (zadovoljen, ko se igra z mamo, teži k njej v smislu skupne pozornosti), njegovo celotno pozornost na igrače (na igračo v celoti, njene dele v kontekstu, posamezne dele in detajle) in njegovo splošno dejavnost z igračami (izraža čustva do igrač, glasovno komunicira z njo, je pozoren na igračo, vztraja z njo, igralna dejanja so konstruktivna). V drugem letu malčkove starosti torej igralna interakcija pomembno napreduje. Interakcijski napredek se kaže zlasti v povečevanju ZPD, trajanju skupne pozornosti na igrače, vključevanju v igralne izkušnje, ki si jih partnerja delita, ter v usklajevanju socialnih in predmetnih dejanj. Igralni napredek pa se kaže v intenzivnejši dejavnostni usmeritvi na igrače in v razvojni zapletenosti igralnih dejanj (glej tabelo 5).

Klasterska analiza interaktivnega obnašanja pri igri z igračami je na celotnem vzorcu malčkov pokazala razmeroma nejasno sliko treh klastrov interaktivnega obnašanja (Zupančič, 1997). Ker so starostne razlike v tem obnašanju precejšnje, parne primerjave med skupinami pa kažejo, da sta si najbolj podobni skupini 18- in 24-mesečnih otrok (Zupančič, 1997), sva klastersko analizo izvedli le na starejših dveh vzorcih malčkov (18 in 24 mesecev).

Graf 1: Prikaz klastrov interaktivnega igralnega obnašanja (dendrogram po Wardovi metodi)

Legenda:

- MOTR2 vzajemno odzivanje
- OTRM2 odziva se na mamo
- OTRM5 zainteresiran za igro z mamo
- OTRM3 pozitiven odziv na mamo
- MAMA5 sproščena
- MAMA6 ne moti
- MOTR1 gladka interakcija
- OTRM10 osredotočen na igro
- MAMA1 prijazna
- MAMA2 topla
- IGINT2 pozornost na dele igrarke v kontekstu
- MOTR5 zadovoljna interakcija
- OCOTR1 zadovoljen, ko je skupaj z mamo
- IGTELPAS nedejavni položaj telesa med igro
- TIPDOJE dojemalna igra
- TIPKOGN razvojno zapletena igra
- IGINT3 pozoren na posamezne dele igrarke
- OTRM13 osredotočen na dogajanje v okolici

IGVZT2.....	dejavno vztraja z igračo na pobudo
MAMA3.....	zainteresirana za igro
MAMA14.....	osredotočena na igro
MAMA4.....	občutljiva
MAMA7.....	zgovorna
MAMA10.....	spodbuja
TIPSOCI.....	socialno dejavna igra
MAMA8.....	vrednoti
MAMA12.....	pojasnjuje
MAMA16.....	osredotočena na opazovalce
IGVZT3.....	vztraja z igračo nedejavno sam
MAMA11.....	čustveno izrazna
OTRM12.....	osredotočen na mamo
IGVZT4.....	vztraja z igračo nedejavno na pobudo
IGINT4.....	pozoren na detajle igrače
MOTR4.....	očesni stik
OTRM1.....	gleda mamo
IGKONST.....	konstruktivnost igralnih dejanj
TIPIMI.....	neposredna imitacija
MAMA17.....	osredotočena na dogajanje v okolici
TIPPOSE.....	nedejavna socialna igra
IGLAS2.....	besede z igračo
IGINT1.....	pozoren na igračo v celoti
MOTR3.....	telesni stik
OCOTR2.....	približuje se mami
OTRM11.....	osredotočen na opazovalce
IGEMOC.....	izraža čustva do igrač
IGLAS1.....	vokalizira z igračo
OTRM4.....	čustveno izrazen do mame
IGLAS3.....	z igračo komunicira v stavku
TIPKON.....	konstrukcijska igra
MAMA15.....	osredotočena nase
MAMA9.....	vključuje se v igro
TIPFUN.....	funkcijska igra
IGVZT1.....	vztraja z igračo dejavno sam
TIPOSAM.....	osamljena igra
MAMA13.....	osredotočena na otroka
MOTR7.....	otrokova iniciativnost
OTRM8.....	egocentrični govor
OTRM9.....	egocentrična vokalizacija
OTRM7.....	socialna vokalizacija
MOTR6.....	vzajemna glasovna komunikacija
OTRM6.....	socialni govor
IGTELMED.....	motorično zahtevnejši položaj telesa
TIPSIMB.....	simbolna igra
TIPPRET.....	projekcija simbolne sheme
IGTELAKT.....	dejavni položaj telesa

Opazovana obnašanja v igralni interakciji se na vzorcih starejših malčkov združujejo v pet klastrov. Za prvi klaster je značilno vzajemno odzivanje partnerjev, pri

čemer mama pretežno vklaplja svoje odzive v otrokov interes za igro in tako malčka implicitno in spretno vodi v dojemalno obliko igre. Malčkov odzivanje na mamo se povezuje z vzajemnim odzivanjem obeh. Temu se najprej pridružijo otrokov interes za igro z mamo, njegovi ugodni odzivi nanjo, sproščenost mame v interakciji, nekoliko kasneje gladko medosebno usklajevanje, mamina nemotečnost, malčkova osredotočenost na igro ter mamina prijaznost, toplina, malčkov interes za dele igrače v kontekstu, otrokovo in diadno zadovoljstvo pri skupni igri. V ta kontekst se na višji ravni združevanja vključi še dojemalna oblika igre in pozornost malčka na posamezne dele igrače. Mamino obnašanje v prvem interaktivnem slogu predstavlja eno izmed oblik podgrajevanja igralnega konteksta. Mama malčku namerno pomaga pri udejanjenju njegovih namer (spoznavno ali čustveno) in na ta način ustvarja OPR. Kakršnokoli namerno pomoč partnerja pa Oerter (1993) razlaga kot obliko OPR. Ne glede na to, da mama uokvirja igralni kontekst in povezuje igralna dejanja, je v tem igralnem slogu med partnerjema tudi najbolj eksplicitno izraženo soustvarjanje skupne navezave na predmete.

Za drugi klastar je značilna predvsem dejavna vloga mame v socialno-predmetnem usklajevanju igre. V tem kontekstu prihaja do dejavne socialne igre malčka z igračami (kontaktna, opazovalna z vključitvijo in asociativna). Socialna igra se najprej povezuje z mamino zgovornostjo in njenim spodbujanjem igre. Temu se pridruži mamino pojasnjevanje igralnih dejanj in kritičnost ter njena občutljivost za malčkove namere, interes za interaktivno igro in njena osredotočenost na igro. Na višji ravni združevanja se v ta vzorec vključi še malčkova dejavna vztrajnost z igračami na mamino pobudo. Mamino uokvirjanje igralnih dejanj je v tem igralnem slogu najbolj eksplicitno izraženo, saj se mama osredotoča na igro, se dejavno vključuje vanjo, govori, spodbuja, pojasnjuje in vrednoti malčkova dejanja. S tem selektivno usmerja malčkovo pozornost in dejavnost ter od njega pričakuje specifične spretnosti in kompetence. Ker pa je hkrati občutljiva za njegove namere in malček igralna dejanja izvaja na socialno zapleten način, sklepava, da se mamino obnašanje tudi v tem interaktivnem slogu giblje v območju OPR.

V tretjem klastu je razmeroma najbolj poudarjena neposredna komunikacija med partnerjema. Mamina osredotočenost na opazovalce se najprej združuje z njeno čustveno izraznostjo do malčka in z njegovim nedejavnim vztrajanjem z igračo (a). Malčkova osredotočenost na mamo se združuje z nedejavnim vztrajanjem z igračo na mamino pobudo in usmerjanjem pozornosti na detajle igrače (b). Malčkovo opazovanje mame pri njeni dejavnosti se združuje z vzajemnim očesnim stikom, neposredno imitacijo njenih dejanj in s konstruktivnostjo igralnih dejanj (mamina dejanja, ki jih malček posnema, so načeloma bolj konstruktivna od tistih, ki jih izvede samostojno) (c). Dalje se najprej združita vzorca b in c, na višji ravni pa se jima pridruži še a.

V četrtem klastu je interaktivna dejavnost socialno-predmetno razmeroma neusklajena. Združuje dva vzorca obnašanja: (a) partnerja sta v telesnem stiku, vendar med njima ni skupne pozornosti. Mama je osredotočena na dogajanje v okolici, malček pa na opazovalce, na igračo kot celoto in prostorsko teži k mami ter (b) malček komunicira z igračo (glasovno in izraža čustva do nje), mama se sicer vključuje v igro, vendar se osredotoča pretežno nase. Tudi v tem vzorcu obnašanja skupne pozornosti mame in malčka na igralno dejavnost ni. V takem kontekstu se malček igra na funkcijski in na konstrukcijski način.

Skupna značilnost petega klasta je simbolična reprezentacijska interakcija. Simbolična igralna dejanja se združujejo z vzajemno besedno komunikacijo med partnerjema, malčkovo socialno vokalizacijo in socialnim govorom ter dejavnim telesnim položajem med igro. Temu vzorcu se pridruži na višji ravni še otrokovo

dejavno in samostojno vztrajanje z igračo, osamljena igra, egocentrična vokalizacija in egocentrični govor, malčkova iniciativnost v igralni dejavnosti ter mamina osredotočenost na malčka (pozornost na igro je skupna, vendar se mama dejavno ne vključuje). Do skupne navezave obeh partnerjev na igračo torej prihaja v okviru besednega ZPD. Mama se na malčkova dejanja odziva le besedno (imenuje stanje dejanja, ga jezikovno ponazori ali dopolni, malčka sprašuje po dejanju) in mu na ta način nudi pomoč pri navezavi na fiktivno dejanje ter pri njegovem ustvarjanju, usmerjanju in ohranjanju (samostojna vztrajnost in osamljena igra z igračo). Malčkova razmeroma neodvisna iniciativa za igro in mamina podpora dialogu (posredovanje jezikovne formulacije, navezovanje fikcije) v tem primeru tvorita skupno ogrodje igralnim dejanjem. Združevanje simbolnih igralnih dejanj v tem interakcijskem kontekstu na kvantitativni ravni potrjuje kvalitativne analize drugih avtorjev. Ti predvsem na podlagi kvalitativnih analiz posamičnih primerov ugotavljajo, da malčka na simbolna igralna dejanja vpelje bolj izkušeni referenčni partner. Že sama interakcijska recipročnost (ZPD), v katero se vključuje skupna pozornost partnerjev, lahko deluje kot sprožilec simbolnih dejanj (Fiese, 1990). Na besedni ravni pa partner lahko deluje kot sprožilec simbolnih dejanj tako, da npr. s svojimi komentarji in predlogi ustvarja fikcijo neke teme in malčka naveže nanjo (Oerter, 1993).

SKLEPI

Na podlagi empirično dobljenih podatkov in rezultatov ugotavlja, da je obnašanje slovenskih mam do malčkov med interaktivno igro z igračami na splošno ugodno z vidika malčkovega razvoja predmetno-socialne dejavnosti. V ogrodnem obnašanju mam do malčkov obstajajo zmerne medindividualne razlike, ki pa niso vezane na starost malčkov. Kljub zmerni stabilnosti maminega ogrodnega obnašanja do malčka pa obstajajo pomembne starostne razlike v ogrodnem obnašanju diade. V drugem letu malčkove starosti prihaja do vse večjega predmetno-socialnega usklajevanja med igralnima partnerjema. To se kaže v povečanju recipročnih zaporednih izmenjav (besednih in nebesednih) med mamo in malčkom, v zmanjšanju količine zmotnih izmenjav med njima, v povečani intenzivnosti in trajanju skupne pozornosti na predmete (igrače in igralna dejanja) ter v pogostejši in bolj usklajeni skupni dejavnosti partnerjev med igro. Med 6. in 24. mesecem malčkove starosti postajata interakcija med njim in njegovo mamo dejavnostno vse bolj gladka. Iz rezultatov študije posredno sklepava, da do tega prihaja zaradi razvoja skupne predpostavke obeh partnerjev o fokusu interakcije in o namerah drugega. K takemu razvoju interakcije nedvomno prispevajo starostne spremembe v malčkovem obnašanju do mame in do igrač, na katere posredno sklepava na podlagi pomembnih starostnih razlik. Tako se starostni porast malčkovega odzivanja na mamo kaže v povečanju ZPD, porast socialnega govora v povečanju besednih ZPD, njegova naraščajoča vztrajnost v skupni pozornosti na igračo in v skupni igralni dejavnosti ter naklonjenosti maminim pobudam v porastu diadnega zadovoljstva. Navedena dejstva navidez podpirajo tezo, da k razvoju diadnega obnašanja prispevata predvsem malčkov kognitivni in socialni razvoj. Tega pa ne moreva potrditi, saj med maminim ogrodnim obnašanjem do malčka nisva zajeli tudi vsebine in strukture njenih igralnih pobud, ki podgrajujejo igralni kontekst. Dosedanje ugotovitve na področju razvoja igralne interakcije namreč kažejo, da se igralni partner odziva na malčkove razvojne spremembe s spremembami v svojem obnašanju do njega in se tako malčku prilagaja (Bremner, 1994). Na take spremembe v partnerjevem obnašanju sklepava le na podlagi starostnih razlik v maminem obnašanju na dveh opazovanih merah maminega obnašanja. Mame starejših bolj ustrezno predvidevajo

malčkove namere kot mame mlajših, slednje pa so večkrat osredotočene na malčka, kar posredno kaže tudi na razvoj mamine intersubjektivnosti v odnosu do malčka.

Poleg razvoja interakcije v smeri vse ustrežnejše socialno-predmetne in neposredne komunikacijske usklajenosti med partnerjema pa se pri interaktivni igri z igračami odraža tudi razvoj malčkove predmetne dejavnosti. Ta postaja vse bolj dejavnostno usmerjena in zapletenejša. Na razvoj v tej smeri sklepava na podlagi starostnega porasta v: (a) malčkovem zanimanju za interaktivno igro z igračami, (b) pozornosti na dele igrače v kontekstu, (c) intenzivnosti celotne pozornosti na igrače, (d) besedni komunikaciji z igračami, (e) konstruktivnosti igralnih dejanj, (f) vztrajanju z igračo na socialno pobudo, (g) motorični dejavnosti med igro, (h) simbolnih, (i) dojemalnih, (j) konstrukcijskih in (k) socialno dejavnih oblikah igre. Skladno z navedeno smerjo razvoja prihaja hkrati do starostnega upada v (a) malčkovi pozornosti na prisotne osebe, (b) njegovi razpršeni pozornosti na igračo, (c) funkcijskih in (d) socialno nedejavnih oblikah igre.

Pet klastrov diadnega obnašanja, ki sva jih prepoznali v dendrogramu, nam pokaže, kako se specifična obnašanja partnerjev in diade kot celote med seboj povezujejo. Ne pokažejo pa nam tega, katero obnašanje je vzrok in katero posledica drugega. Pričujoča analiza nam tudi ne pove, ali se posamezne diade obnašajo pretežno na določene načine, temveč to, da med posameznimi diadami pri igri z igračami prihaja do različnih vzorcev obnašanja. Te vzorce lahko pojmujeemo kot različne interakcijske sloge. Tretji način (tretji klaster obnašanja) se razmeroma najbolj približuje komunikacijsko osredotočenemu slogu, kot ga opisujejo Lock in sodelavci (1989). Četrty je mešani, a pretežno predmetno in socialno neusklajeni. Predmetno osredotočeni načini pa se pojavljajo v treh podoblikah: mamino vklapljanje v malčkovo predmetno usmerjenost in njeno vodenje (klaster 1), mamino dejavno socialno-predmetno usklajevanje malčkove igralne dejavnosti (klaster 2) in vzajemna simbolična reprezentacijska igralna dejavnost (klaster 5). Na podlagi dobljenih rezultatov, ugotovitev Locka in sodelavcev (1989) ter Zupančičeve (1997) sklepava, da se predmetno osredotočeni interakcijski slog na vzorcu 18- in 24-mesečnih slovenskih malčkov dalje diferencira. V predmetno osredotočene sloge se uvrščajo tudi tiste oblike igralnih dejanj (kognitivnih ali socialnih), ki v starostnem obdobju do drugega leta predstavljajo razvojno zapletene ravni. Iz tega sledi, da se temeljni interakcijski pogoji za oblikovanje območja približujočega razvoja pri igri z igračami najverjetneje oblikujejo v predmetno osredotočenih igralnih slogih.

LITERATURA

- Bakeman, R., Adamson, L. B. (1984). Coordinating attention to people and objects in mother-infant and peer-infant interaction. *Child Development*, 55, 1278-1289.
- Belsky, J., Most, R. K. (1981). From exploration to play: A cross-sectional study of infant free play behavior. *Developmental Psychology*, 17, 630-639.
- Brazelton, T. B. (1979). Evidence of communication during neonatal behavioral assessment. V M. Bulowa (ur.), *Before speech: The beginning of interpersonal communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bremner, G. J. (1994). *Infancy*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Bretherton, I. (1992). Social referencing, intentional communication, and the interfacing minds in infancy. V S. Feinman (ur.), *Social referencing and the social construction of reality in infancy*. New York: Plenum, str. 57-78.
- Bruner, J. S. (1983). *Child's talk*. New York: Norton.
- Caldera, Y. M., Huston, A. C., O'Brien, M. (1989). Social interactions and play patterns of parents and toddlers with feminine, masculine and neutral toys. *Child Development*, 60, str. 70-76.
- Farver, J. A. M., Wimbarti, S. (1995). Indonesian childrens' play with their mothers and older siblings. *Child Development*, 66, 1493-1503.

- Feinman, S. (1992). In the broad valley: An integrative look at social referencing. V S. Feinman (ur.), *Social referencing and the social construction of reality in infancy*. New York: Plenum, str. 3-14.
- Fiese, B. H. (1990). Playful relationships: A contextual analysis of mother-toddler interaction and symbolic play. *Child Development*, 61, 1648-1656.
- Ginsburg, G. P., Kilbourne, B. K. (1988). Emergence of vocal alternation in mother-infant interchanges. *Journal of Child Language*, 11, 273-92.
- Goencue, A. (1993). Development of intersubjectivity in social pretend play. *Human Development*, 36, str. 185-198.
- Hodapp, R. M., Goldfield, E. C., Boyatzis, C. J. (1984). The use and effectiveness of maternal scaffolding in mother-infant games. *Child Development*, 55, 772-781.
- Hofsten, C. von, Siddiqui, A. (1993). Using the mother's reactions as reference for object exploration in six- and twelve-month-old infants. *British Journal of Developmental Psychology*, 11, 61-74.
- Kaye, K. (1977). Toward the origin of dialogue. V H. R. Schaffer (ur.), *Studies in mother-infant interaction*. New York: Academic Press.
- Lieven, E. V. M. (1978). Conversations between mothers and young children: Individual differences in their possible implication for the study of language learning. V N. Waterson in C. Snow (ur.), *The development of communication*. London: Wiley.
- Lock, A., Service, V., Brito, A., Chandler, P. (1989). The social structuring of infant cognition. V A. Slater in G. Bremner (ur.), *Infant development*, str. 243-272. Hove: LEA.
- Murray, L., Trevarthen, C. (1985). Emotional regulations of interactions between two-month-olds and their mothers. V T. Field in N. A. Fox (ur.), *Social perception in infants*. Norwood, NJ: Ablex.
- Oerter, R. (1993). *Psychologie des Spiels. Ein handlungstheoretischer Ansatz*. Muenchen: Quintessenz.
- Papalia, D. P., Olds, S.W. (1992). *Human development*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Reber, A. S. (1985). *The Penguin dictionary of psychology*. Hammondsworth, Middlesex: Penguin Books Ltd.
- Rogoff, B. (1990). *Apprenticeship in thinking: Cognitive development in social context*. Oxford: Oxford University Press.
- Rogoff, B., Mistry, J., Radziszewska, B., Germond, J. (1992). Infant's instrumental social interaction with adults. V S. Feinman (ur.), *Social referencing and the social construction of reality in infancy*, str. 323-348. New York: Plenum.
- Schaffer, H. R. (1984). *The child's entry into a social world*. London: Academic Press.
- Silven, M., Vienola, M., Halonen, P. (1995). Mother-infant's social-emotional coping. Prispevek predstavljen na VII. Evropskem kongresu razvojne psihologije. Krakow.
- Stern, D. N., Jaffe, J., Beebe, B., Bennett, S. J. (1975) Vocalizing in unison and in alternation: Two modes of communication within the mother-infant dyad. *Annals of the New York academy of science*, 263, 89-100.
- Toth, I., Gervai, J. (1995). Coding mother-infant interactions during feeding. Prispevek predstavljen na VII. Evropskem kongresu razvojne psihologije. Krakow.
- Trevarthen, C. (1969). Communication and cooperation in early infancy: A description of primary intersubjectivity. V M. Bulowa (ur.), *Before speech: The beginnings of interpersonal communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trevarthen, C., Hubley, P. (1978). Secondary intersubjectivity: Confidence, confiding and acts of meaning in the first year. V A. Lock (ur.), *Action, gesture and symbol: The emergence of language*. London: Academic Press.
- Tronick, E. Z., Cohn, J. F. (1989). Infant-mother face-to-face interaction: Age and gender differences in coordination and the occurrence of miscoordination. *Child Development*, 60, 65-92.
- Vandel, D. L., Wilson, K. S. (1987). Infants' interactions with mother, sibling and peer: Contacts and relations between interaction systems. *Child Development*, 58, 176-186.
- Youngblade, L. M., Dunn, J. (1995). Individual differences in young children's pretend play with mother and siblings: Links to relationships and understanding of other people's feelings and beliefs. *Child Development*, 66, 1472-1492.
- Zupančič, M. (1996). Interim research report. Ljubljana.
- Zupančič, M. (1997). The influence of social and cultural environment on child's playing in the first three years of life. Research report, 144 str., Ljubljana.
- Zupančič, M., Ceci-erpič, S. (1997 a). Mother's and infant's interactive behavior during playing with objects. Prispevek predstavljen na VIII. Evropskem kongresu razvojne psihologije. Rennes.
- Zupančič, M., Ceci-erpič, S. (1997 b). Malčkova samostojna igra z igračami: medkulturna primerjava. *Anthropos*, 4-6, str. 14-40.
- Zupančič, M., Gril, A., Ceci-erpič, S., Puklek, M. Priročnik za vrednotenje malčkove igre v samostojnih in interaktivnih pogojih (v pripravi).